ZANG V TOT XII EN XV TOT XVII VAN DEN NĀGARAKRĒTĀGAMA.

DOOR

Prof. H. KERN.

V.

In Zang V, VI en VII weidt de dichter uit over de familieleden van Hayam Wuruk. Wat hij mededeelt is een te waardeeren aanvulling van wat men leest in de Pararaton blz. 27 (in de vertaling blz. 118, vg.), en strekt in 't algemeen tot bevestiging van de opgaven der kroniek.

Zang V, in Praharṣiṇī-maat, begint aldus :

Wwantěn tāri haji ri Wilwatikta rājñi |
sang munggw ing Lasēm anurāga ring kahaywan |
putri Çri-narapati ring Daha prakāça |
sang Çri-Rājasaduhitendudewy anindya || 1 ||

D. i. „De heerscher van Wilwa-tikta (Majapahit) had als jongere zusters (de volgende): 1) de vorstin die resideerde te Lasēm, verrukkelijk van schoonheid; 2) de dochter van Z. Hoogh. den vorst van Daha, wijdvermaard, de dochter van Z. Hoogh. Rājasa, de onberispelijke Indudewī.”

De tweede strofe luidt aldus :

Ndan Çri-Warddhanaduhiteçwari pamungsu |
rājñi munggw ing Pajang anopameng raras rūm |
putri Çri-nrpati ri Jiwana prakāça |
an sāksāt anuja tēkap nirang narendra || 2 ||

D. i. „Voorts de vorstelijke dochter van Z. Hoogh. Wardhana¹, de jongste, die vorstin was, resideerende te Pajang. onvergelykelijk

¹ Dezelfde als Krtawardhana in Zang III genoemd, de gemaal van H. Hoogheid te Kahuripan.

in behoorlijkheid en lieftalligheid, dochter van H. Koninklijke Hoogh. te Jiwana (Kahuripan), wijdvermaard, als jongere zuster van den Koning."

Hayam had slechts twee jongere zusters, in eigenlijken zin, dochters van zijn vader Kṛtawardhana en zijne moeder, Hare Hoogh. van Kahuripan, de vermaarde Regentes gedurende zijne minderjarigheid. Die twee zusters waren de vorstin te Lasēm, en de andere die te Pajang bewind voerde. De eerste wordt in Pararaton betiteld als Bhreng Matahun, maar dit is te verklaren, omdat, gelijk uit den volgenden Zang blijkt, haar gemaal genoemd wordt: Heer van Matahun. Wat nu betreft de in de tweede plaats genoemde, Indudewi, deze was geen jongere zuster van Hayam Wuruk in den bloede, maar zijne vrouw: zij was dus de schoondochter van de Regentes, en in overdrachtelijken zin de jongere zuster, d. i. beminde vrouw, van den Koning, en tevens zijn volle nicht, want zij was de dochter van Rājasa = Wijayarājasa, den gemaal van Bhreng Lasēm, heerscheres van Daha.

In den volgenden Zang leeren wij de echtgenooten der twee jongere zusters van Hayam Wuruk kennen.

Zang VI.

Deze Zang is in Ārdulawikrīḍita:

Penak¹ Āri-naranātha kapwa ta huwus labdhābhiṣeka prabhu |
sang nātheng Matahun priya nrēpati sang rājyeng Lasēm suçrama |
sang Āri-Rājasawarddhana prakāṣiteng rūpādhiwijñeng naya |
tanpendah Smara Pinggalā patēmu sang nāthenalēm ning jagat || 1 |

D. i. „Reeds hebben al de vorsten hun wijding tot vorst, naar wensch, ontvangen. De vorst van Matahun is de gemaal van de wakkere vorstin die te Lajēm heerscht, hij, Z. Hoogh. Rājasa-wardhana, bekend om zijn schoonheid, zeer ervaren in staatsbeleid. Het huwelijk van de (beide) vorstelijke personaadjes, door iedereen geprezen, is geheel als van Smara (den Minnegod) met Pinggalā (d. i. Lakṣmī, de godin der Schoonheid)."

Hier vindt men de verklaring waarom in de Pararaton H. Hoogh. van Lasēm den titel voert van Bhreng Matahun. Onder den titel Raden Larang, dien haar man in de Pararaton draagt, was hij zeker bekend vóór zijn huwelijk.

¹ Penan in den tekst foutief.

De tweede strofe vermeldt het huwelijk van de andere zuster, in deze bewoordingen :

Sang nātheng Paguhan priya nrēpati sang rājñi pratiṣṭe Pajang |
khyāti Çri-nr̥pa Singhawarddhana surūpānwam suçilāpagēh |
açry āwarṇṇa Sanatkumāra saha dewiḍā papanggih nira |
bhakti jōng haji māsih awwang anak angde tuṣṭa ning nāgara || 2 ||

D. i. »De vorst van Paguhan is de gemaal van de koningin die gevestigd is te Pajang; (hij is) bekend als Z. Hoogh. vorst Singhawardhana, schoon, jong, deugdzaam, ferm.¹ Heerlijk is hun huwelijk als van Sanatkumāra met de godin Idā; onderdanig jegens de voeten des Heerschers, liefderijk jegens verwanten, de tevredenheid wekkende van de bewoners des rijk». »

Ook in de Pararaton, blz. 27, staat te lezen dat de gemaal van H. Hoogh. van Pajang heette Z. Hoogh. van Paguhan. Als zijn Prinsennaam wordt daar opgegeven Raden Sumana, wat de dichter niet vermeldt.

Uit de bewoordingen van den laatsten regel kan men opmaken, dat de zusters van Hayam Wuruk mitsgaders hun echtgenooten, ondanks hun hooge titels, ondergeschikt waren aan den heerscher van Majapahit; het waren, om zoo te zeggen, Pangerans, maar geen koningen in onzen zin.

Idā, als figuur in de Indische mythologie, heet de vrouw van Budha, (de planeet Mercurius). Zij komt ook voor als vrouw van Kaçyapa, van Wasudewa, van Rudra. Welken grond de dichter gehad heeft om Sanatkumāra, die met den krijgsgod Skanda vereenzelvigd wordt, met eene godin Idā te verbinden, ontsnapt mij.

In de derde strofe leest men :

Tēkwan wṛddhy awēkendra sang umunggw ing Wirabhūmy angḍiri |
sang Çri-Nāgarawarddhanī pratita rājñikanyakānopama |
ndan rantēn haji rāja ratw ing Mataram lwir hyang Kumārānurun |
sang Çri-Wikramawarddhaneçwara paningkah Çri-narendhrādhīpa || 3 ||

D. i. »Zij (d. i. Hayam Wuruk en zijne twee zusters) vermenigvuldigden zich, tot kinderen hebbende : 1) den vorst die te Wirabhūmi heerschte ; 2) de onvergelykelijke kroonprinses bekend onder den naam van H. Hoogh. Nāgarawardhanī ; dan (heeft) 's Konings zuster (van Lasēm, tot zoon) den vorst van Mataram, die Kumāra (den

¹ Misschien bedoeld: vast in den geloove, vroom. Doch het woord kan ook „betrouwbaar, trouw” beteekenen.

Krijgsgod) op aarde neergedaald, leek, Z. Hoogh. Wikramawardhana, Regent Paningkah ¹ van den Oppervorst."

Zonder de hulp van de Pararaton zou de inhoud van deze strofe niet te verstaan zijn, want volstrekt noodige woorden om 't zinverband duidelijk te maken, ontbreken. Wij weten uit de Pararaton ², dat Hayam Wuruk een zoon en een dochter had, n.l. Bhre Wirabhūmi en Bhre Lasēm. Deze nu vinden wij bij den dichter terug, die Z. Hoogh. van Wirabhūmi 't eerste noemt, zonder te vermelden dat hij de zoon van een bijwif was. De prinses heette Nāgarawarddhanī. Daarop wordt gesproken van den zoon van een der jongere zusters van Hayam Wuruk, en wel van H. Hoogh. van Lasēm, gehuwd met den vorst van Matahun, want in de volgende strofe wordt van H. Hoogh. van Pajang gesproken. Deze prins, hier Wikramawardhana genoemd, heet korter Wikrama in Pararaton, 135. ³ Dit maakt geen verschil; wel wijkt 't bericht in de kroniek in zooverre af, dat daarin Wikrama de zoon heet van van H. Hoogh. te Pajang, terwijl volgens den dichter haar zuster zijn moeder was. In dit geval mogen wij onbepaald 't gezag van Prapañca stellen boven dat van de Pararaton, aangezien hij een tijdgenoot was van de door hem genoemde personen.

De ligging van de stad of 't gewest Wirabhūmi is nog niet opgespoord.

In de vierde strofe leest men:

Wungsu Cṛi-nṛpati Pajang siniwi munggw ing Pawwanawwan purī |
rājñi Cṛi-Surawarddhanī nwam ira wāla lwir, Hajēng ning tulis |
sakweh Cṛi-Yawarāja sapaḍa madudwan nagarātunggalan |
ekasthāna ri Wilwatikta mangisapwī sang narendrādhipa || 4 ||

D. i. "De jongste, H. Hoogh. de vorstin van Pajang, die regeert in de stad Pawwanawwan, haar jonge spruit was de vorstin H. Hoogh. Surawardhanī, die de (godin der) schoonheid op een schilderij geleeke. Al de vorsten van Java hadden ieder een verschillende hoofdstad (met gebied), (maar) op één plaats, Majapahit, veegden zij de voeten van den Opperkoning."

De prinses Surawardhanī is dus de dochter van H. Hoogh. van

¹ D. i. hij was gemachtigd van wege den Koning om te fungeeren als opperrechter; zie beneden VII, 4.

² Blz. 135.

³ Evenzoo vindt men de naamvormen Harṣa en Harṣawardhana van den beroemden Koning van Kanauj die in de eerste helft der 7de eeuw régeerde, toen de Chineesche pelgrim Hiuen Tshung Indië bezocht.

Pajang, wier gemaal Singhawardhana van Paguhan was. Dewijl Pahwanahwan uitdrukkelijk als hoofdstad genoemd wordt, zal Pajang de naam zijn van 't distrikt of regentschap. Niettegenstaande de weidsche titels, is het duidelijk, dat die „vorsten“, uitgezonderd den heerscher te Majapahit, geen koningen wāren in den zin van Lat. reges, maar van „regenten“. Welke stad Pawwanawwan is, blijft te onderzoeken. In de Pararaton komt de naam niet voor.

Zang VII.

De maat hiervan is de zgn. Jagaddhita. De eerste strofe luidt:
 Warṇṇan Cṛi-naranātha kastawan ira'n dinakarasama digjaya prabhu |
 bhraṣṭa ng cātru bangun tamisra sahane bhuwana rinawasan ¹ nare-
 cvara |
 tuṣṭāṅg sajjana pangkajāmam ² ikanang kujana kumuda satya
 sātawika |
 sthity ang grāma sabhūmy aweh dhana bangun jala hinaturakēnya
 sakrama || 1 ||

D. i. „Wij zullen den lof verkondigen van Z. Maj. den Koning, die der Zon gelijk een de wereld veroverend (en: de windstreken innemend) heerscher is. De vijanden zijn ten onder gebracht als de duisternis en alles wat er op de wereld is, heeft hij overmeesterd. Opgetogen zijn de goeden: (als 't ware) de waterrozen (die bij zonlicht ontluiken); de boozen vertoonen hun aanzicht niet: (als 't ware) de Nymphaca's (die zich bij zonlicht sluiten); in oprechte waarheid (mag men dit beweren). Trouw leveren de landgemeenten over 't geheele land belasting; als water wordt het door hen aangeboden naar behooren.“

Lwir sang hyang Çatamanyu manghudani rāt haji tumulaki dukha
 ning prajā |
 lwir hyang Piṭṛpati kaḍaṇḍan ing anāryya Baruṇa ri katēmwan ing
 dhana |
 lwir hyang Bāyu sirāntameng sakalaloka makaçaraṇa dūta nityaça |
 lwir Pṛthwī ri karakṣan ing pura katonan ira kadi Bhaṭāra Can-
 dramā || 2 ||

D. i. „Gelijk de god Çatamanyu (Indra) op de aarde regen geeft, weert de Vorst de armoede der onderdanen af. Gelijk de Heer der

¹ Slechte spelling voor rinabhasan.

² Zoo leze men voor 't onmogelijke pangā van den tekst.

Voorouders (Yama) straft hij de slechten; een Waruṇa als plaats waar men schatten vindt ¹; als god Wāyu (Wind) dringt hij in de geheele wereld door met steeds van spionnen gebruik te maken; als de Aardgodin (beschermgodin des lands) beschermt hij de stad; in voorkomen is hij als de Maangod."

De beschrijving van 's Konings voortreffelijkheden wordt nog voortgezet in de 3de strofe:

Ring warṇṇākṛti Kāmadewa sakalānurun umulati rāmya ning puri |
sakweh sang paraputrikādika wadhū haji kadi pawibhajyan ing Ratih |
ndan sang Cṛi-Parameṣwari swaduhitā nṛpati Wijayarājasottama |
mukyāwarṇṇa Susumnadewy anupameng hayu tuhu sawawe nare-
ṣwara || 3 ||

D. i. „Naar 't uiterlijk heeft hij de gedaante van Kāmadewa (den Minnegod), in levenden lijve nedergedaald om de bekoorlijkheden van den hofburg te aanschouwen. Al de prinsessen, enz., vrouwen des Konings, zijn als deelen van Rati ², (de gemalin van den Minnegod). H. Maj. de Oppervorstin ³, dochter van den voortreffelijken vorst Wijayarāja, de voornaamste, gelijk aan de Dewi van Susumna, onvergelykelyk in schoonheid, is in waarheid den Koning waardig."

Ook uit de Pararaton weten wij, dat Hayam Wuruk tot Koningin had de dochter van Wijayarāja, anders getiteld Z. Hoogh. van Wēngkēr, die getrouwd was met H. Hoogh. van Daha. De titel Paramaṣori in Pararaton ⁴ is slechts een jongere vorm van Parameṣwari in bovenstaande strofe. Het is niet geheel duidelijk wie met de Dewi van Susumna (juister Suṣumna) bedoeld is; daar Suṣumna o. a. zonnestraal beteekent, en Hayam Wuruk met de Zon vergeleken wordt, is de Dewi van Suṣumna beschouwd als de vrouw van den Zonnegod.

Het is opmerkelijk, dat de dichter niet gewaagt van 's Konings eerste vrouw, eene prinses van Suṇḍa, die hij echter door den dood verloor, zooals men weet uit het bericht van de kroniek. Het stilzwijgen van den dichter over die eerste gemalin laat zich evenwel gereedelyk verklaren, omdat Prapañca den toestand beschrijft ten tijde toen hij zijn gedicht schreef. Dit kwam uit in 1365. Daar Hayam Wuruk reeds een getrouwde dochter had, kan het ge-

¹ Omdat de Oceaan schatten in zijn schoot bergt.

² Letterlyk: als 't ware plaatsen waar Rati zich verdeeld had.

³ D. i. de voornaamste gemalin, in 't Skr. gewoonlyk Mahiṣī betiteld.

⁴ Parar. blz. 143.

boortejaar 1334, opgegeven in den eersten Zang, niet juist zijn.

In de 4de strofe maakt de dichter ons bekend met de dochter van 't koninklijk paar en haar huwelijk.

Tēkwan wrddhi sirān pakānak i sirang nṛpati Kusumawarddhanī-
 çwari |
 rājñi rājakumāryy anindya siniwing purā ring Kabalan uttameng
 raras |
 sang Çri-Wikramawarddhanendra saniruktya nira pangucap ing
 sanāgara |
 sāksāt dewata dewatī sira n-atēmu ahēlēm anukani twas ing
 jagat || 4 ||

D. i. „En zij vermenigvuldigden zich door tot kind te hebben de vorstin Kusumawarddhanīçwari, de onberispelijke kroonprinses, die heerscht in de stad Kabalan, uitermate liefelijk; (en als schoon-zoon) Z. Hoogh. Wikramawardhana, aan wiens uitspraak de rechts-zaken van 't geheele rijk onderworpen zijn. Als een mannelijke en vrouwelijke godheid zijn (deze twee) later getrouwd, tot vreugde van 't land.“

Wikramawardhana, of zooals de Pararaton hem noemt: Haji Ratu Wikrama, wordt als schoonzoon van Hayam Wuruk ook in de kroniek vermeld. Uit de bewoordingen van 't dichtwerk blijkt, dat hij als hoofd der rechtspraak was aangesteld. Men zou hem dus waarnemend opperrechter kunnen noemen, want volgens Indisch recht is de Koning opperrechter van rechtswege. Het ambt van Wikramawardhana is oogenschijnlijk te vergelijken met dat van den Wēdānā Djaksā te Solo, hoewel zijn gezag zich over een veel grooter gebied uitstreckte. Uit de Pararaton, blz. 149, leeren wij dat hij na den dood van zijn schoonvader in Çaka 1311 (1389 A. D.) dien in de regeering opvolgde: een zijdelingsch bewijs, dat de prins Wirabhūmi een onechte zoon van Hayam Wuruk was. Anders zou hij, en niet de man van de echte dochter, tot de opvolging gerechtigd geweest zijn.

Kabalan komt in de kroniek meermalen voor, doch alleen in de verbinding Bhre Kabalan.¹

VIII.

In dezen Zang geeft de dichter een beschrijving van de hoofdstad Majapahit. Deels ten gevolge van de bedorven lezingen, deels

¹ Zie Register van Eigennamen, bl. 246.

uit andere oorzaken, levert de vertaling veel moeielijkheden op en blijft er veel over wat nadere studie vereischt. Toch heb ik gemeend dat een vertaling, bij alle gebreken, belangstellenden welkom zal wezen.

De eerste strofe van dezen Zang, in een soort van Abhikṛtimaat, luidt aldus :

Warṇṇan tingkah ikang parādbhuta kuṭanya bata-bang umidēr
mmakandēl aruhur |
kulwan dik purawaktra ¹ mangharēpakēn lēbuh agēng i tēngah way
edran adalēm |
bhrahmsthāna matunggalan pathani buddhi jajar inapi kapwa sök
caracara |
ngkā tonggwan parataṇḍa tanpēgat aganti kumēmiti karakṣan ing
purasabhā || 1 ||

D. i. „Wij zullen 't voorkomen beschrijven van al de wonderen (der hoofdstad): de ringmuur van rooden baksteen, dik en hoog; de ingang van de stad aan den Oostkant heeft vóór zich 't Plein ²; binnen een diep water er om heen ³; Brahmasthāna-boonen, ieder met een Bodhi-terras aan den voet, rijen vormende die alle dicht en van verschillende hoogte (?) zijn. Daar zijn geposteed de beambten die onafgebroken om beurten waken voor 't politie-toezicht op de Paseban.”

Als boomnaam wordt „brahmasthāna” verklaard als zijnde de Indische moerbezieboom. Ik voed eenigen twijfel of die soort boom hier bedoeld is, en zou eerder meenen dat van Aḡwathas (*Ficus religiosa*) sprake is, en wel omdat bij die boomen Bodhi-terrassen, of zooals ze in 't Pāli en Buddhistisch Sanskrit heeten: Bodhimaṇḍa's, zeer gewoon zijn. ⁴ Caracara is in Zang XI, 2 en XXXIII, 1 „allerlei”: wat hier juist bedoeld wordt, is niet duidelijk.

De beschrijving gaat in de tweede strofe aldus voort:

Lor ttang gopura cōbhitābhinawa kontēn ika wēsi rinūpakāparimita |
wetan sanḍing ikārjja panggung aruhur patiga nika binajralepa maputih |

¹ Conjectuur voor 't zinledige dhidwurā van den tekst.

² Met andere woorden: als men van 't Oosten de stad binnenkomt, heeft men vóór zich.

³ Dit kan toch niet slaan op het plein. De gedachtengang laat zich, dunkt mij, aldus anders uitdrukken: De ringmuur enz., aan welks oostelijken ingang binnenkomende men een plein vóór zich ziet, is omgeven door een diepe gracht.”

⁴ Ook is op te merken dat „brahmakṣetra”, in MBh. XIV, 44, 11 op hetzelfde neêrkomende als „brahmasthāna” synoniem is van „plakṣa”, een benaming zoowel van de *Ficus infectoria*, als de *Ficus religiosa*.

kānnah ¹ lor-kkidul i pēkēn rakēt ikang yaça wēkas ing apañjāng
 adbhuta dahat |
 angkēn Caitra pahōman ing balasamūha kidul ikā catuspathāhyang
 ahalēp || 2 ||

D. i. „Ten Noorden de prachtige, wonderfraaie hoofdpoort, welker ijzeren deuren met tallooze figuren versierd zijn. Naast de Oostzijde prijkt een hooge koepel, waarvan de vloer met wit (zgn.) diamant-cement belegd is. Van Noord naar Zuid ligt het marktplein, met dicht aaneenstaande gebouwen, uitermate lang, zeer wonderschoon; iedere maand Caitra komt 't vergaderde heir daar raadhouden; ten Zuiden (is) een mooie viersprong”.

Ahyang en ahalēp worden als synoniem beschouwd; daarom heb ik ter vertaling maar één woord gebruikt. Eigenlijk beantwoordt ahyang geheel aan 't Fransche „divin”, want het is afgeleid uit „hyang”, godheid; evenals „divin” gaat het over in den zin van zeer schoon en dgl.

Omtrent de groote vergadering, welke jaarlijks in de maand Caitra (April) gehouden werd, zijn wij van elders niet ingelicht. Aan de hoven te Solo en Jogjakarta zijn er misschien overleveringen bekend over een samenkomst ter hoofdplaats van de gewapende macht.

Verder lezen wij:

Alwāgimbar ikang wanguntur i caturddiçi ² watangan ikā witāna ri
 tēngah |
 lor ttang weçma panangkilan parabhujangga kimuta paramantry
 alēnggih apupul |
 wetan nggwan para-Çaiwa-Boddha mawiwāda mucap aji sahopakāra
 wēki sök |
 prāyaçcitta ri kāla ning grahaṇa Phalguṇa makaphala haywa ning
 sabhuwana || 3 ||

D. i. „Ruim ³ is de Manguntur met aan de vier windstreken het toernooiveld en een overdekte koepel in 't midden. Ten Noorden de audientiezaal, waar de geleerden en koninklijke raadslieden (ministers) te gader zitten. Ten Oosten is de plaats waar de Çiwaïetische en Buddhistische geestelijken bij 't disputeeren spreken over de leer, mitsgaders overvloedige benoodigdheden, voor zoenoffers ten tijde van een eklips (terwijl de Maan) in 't sterrebeeld Phalguna (staat), welke 't heil van 't gansche land ten gevolge moeten hebben.”

¹ Kānnah voor kaēnah, doch het juiste zal wel kārṇṇah zijn.

² In den tekst: anhatu, reeds metrisch onmogelijk.

³ Het verdachte en in alle geval onbekende woord (a)gimbar onvertaald.

Waarom hier juist van een eklips bij 't sterrebeeld Phalguna ¹ gesproken wordt, is niet duidelijk. Zulk een eklips komt toch niet gedurig voor. In de *Brhat-Samhitā* van Warāha-Mihira, V, 73, wordt wel opgegeven welke volken en klassen van menschen kwaad te duchten hebben bij een maansverduistering in de maand Phalguna, maar in elke maand zijn van een eklips kwade gevolgen te duchten.

Nu de 4de strofe:

Kānnah wetan ikang pahoman ajarar ttigatiga ri tēngah kaçaiwan
 aruhur |
 nggwan sang wipra kidul paḍottamasusun barat i natar ikābatur
 patawuran |
 nggwan sang Sogata lor susun tiga tikang wangunan i pucak ārjja
 mokirukiran |
 kapwāñjrah racananya puṣpa pinaran nrpati satata yan hinoma ²
 mapupul || 4 ||

D. i. „In 't Westen bevinden zich de vuurofferplaatsen in rijen drie aan drie; in 't midden een hooge Çiwaïetische tempel. Ten Zuiden de verblijven der Brahmanen, alle zeer hoog van verdiepingen; ten Zuidwesten hun voorplein met de verhevenheid waar de offeranden verricht worden. De verblijven der Buddhistische geestelijken ten Noorden, met drie verdiepingen van bouw; de spitsen fraai met veel beeldhouwwerk. Dat alles is met bloemen in menigte bestrooid wanneer de Koning daar komt, telkens bij een gezamenlijke offerplechtigheid.”

Uit de bewoordingen van den laatsten regel zou men geneigd zijn op te maken dat bij bepaalde gelegenheden Çaiwa's en Saugata's gezamenlijk een godsdienstige plechtigheid vierden, welke door Z. Majesteit werd bijgewoond. Dit heeft bij de bekende vriendschappelijke verhouding der sekten en 't latitudinarisme der heerschers niets bevreemdends.

De vijfde strofe luidt als volgt:

Ngkāneng jro kidul ing wanguntur ahēlēt palawangan ikana pase-
 wan atātā |
 weçmārjjājar anghapit hawan angulwan i tēngah ika tañjung
 angjrah asēkar |
 ndah kulwan mahēlēt muwah kidul i panggung ika bala maneka ³
 medran i tēpi |

¹ D. i. als de volle maan in dat sterrebeeld staat.

² De tekst heeft een onmogelijk *hanoma*.

³ Conjectuur voor *yaneka*.

araddhālāwā ri tēngah natar nikana maṇḍapa pasatau asangkya lot
mawurahan || 5 ||

D. i. „Daar binnen, Zuid van de Manguntur, op eenigen afstand (is) de galerij, de gewone plaats der audienties.¹ Fraaie gebouwen op een rij aan beide kanten van den weg, die naar 't Westen loopt; te midden daarvan overal bloeiende Mimusops. En ten Westen, wederom op eenigen afstand zuidelijk, de hooge koepel waar veel volk (of: krijgers) aan den kant om heen zich beweegt. Zeer ruim, in 't midden van 't voorplein, is een paviljoen waarin ontelbare onophoudelijk luidruchtige vogels zijn.”

Nu ten slotte:

Ri jronyeki muwah pasewan i² kidul dudug angusi wijil kapingrwa
ri dalēm |
tingkahnyeki tinumpatumpa mahčlēt palawangan ikanang sapaṇṭa
tinika³ |
kapwāng weçma⁴ subaddha watwan ika len saka balabag usuknya
tanpacacadan |
sěk de ning bala hajy anangkil agilir makčmit anu mapekša wāra
matatur || 6 ||

D. i. „Hier binnen wederom een audientiehal in 't Zuiden, die doorloopt tot den tweeden uitgang ten paleize. Deze⁵ zijn zoo geordend, dat ze opcegehoopt (staan); al de zoo geordende groepen hebben een galerij in de tusschenruimte. De gebouwen hebben stevige omlijstingen en pilaren; de planken en ribben ervan zijn zonder gebreken. In menigte maken de dienaren des konings in geordelde afwisseling hun opwachting, de wacht houdende, in afwachting van de volgende beurt.”

IX.

Deze Zang, in Sragdharā-maat, bevat ettelijke uitdrukkingen, waarbij de bestaande hulpmiddelen ons in den steek laten. Doch al is niet alles duidelijk, er blijft genoeg over, waarmee wij hier kennis maken. De eerste strofe geeft ons 't volgende te lezen:

¹ Palawangan vertaal ik zoo, naar analogie van Fransch „portique”. In geen geval past de hedendaagsche beteekenis.

² De tekst heeft akidul.

³ Conjectuur voor 't metrisch onmogelijke tiningkah van den tekst.

⁴ In den tekst kapwawweçma.

⁵ Het is niet overduidelijk waarop dit woord slaat; denkelijk op de voornoemde gebouwen.

Nāhan lwirnyang manangkil pangalasan i ngaran kwehnya tan-
 papramāṇa |
 tanpalwir nyū-gading Janggala Kaḍiri sēdah panglarang rājadewī |
 wai-ḡangkā (?) wwang paneww an kṛtapura sinēlir mwang jayeng
 prang jayāgöng |
 angreyok kayw apu wwang jaladhi masuruhan sāmajādhi pra-
 kirṇa || 1 ||

D. i. „Op die ¹ wijze maken zij hun opwachting. De zoogenoemde Pangalasan, wier menigte ontelbaar is, (bieden aan) ² onvergelykelijke ivoorkokosnoten van Djanggala en Kaḍiri, en betel tot privaatgebruik der koningsvrouw (of: vrouwen); Panewu's, die wegens vroegere verdiensten in gunst staan en overwinnaars in den oorlog, groote helden, ḡangkha-schelpen (?); zeeliedep, kroos in de handen wringende (?), bieden als hun bijdrage voortreffelijke bronstige olifanten.”

Met Pangalasan schijnen zekere beambten in de bosch-distrikten bedoeld te zijn; zij komen blijkbaar hier uit Djanggala en Kaḍiri en bieden de voortbrengselen uit hun streek aan, voortbrengselen welke daar, naar het schijnt, bijzonder goed zijn.

Met wai-ḡangkā weet ik niet recht weg. De lange „ā” zal wel een fout wezen. Wai is water; ḡangka, d. i. Skr. ḡangkha, de schelp *Turbinella rapa*. De samenstelling „waterschelp” is toch eenigszins vreemd en men begrijpt niet waarom juist Panewu's hiermede aankomen. Intusschen wordt aan deze soort schelpen groote waarde gehecht en maakt men er allerlei voorwerpen uit; ook wordt ze gebruikt als bazuin. De zeevaarders bieden olifanten aan, die zij uit vreemde landen, Indië of Sumatra, aanvoeren; op Java komen, zooals men weet, geen olifanten in wilden staat voor. Het eigenaardige van de handeling, welke met angreyok kayw apu wordt aangeduid, blijft mij verborgen, ook omdat de woordenboeken ten opzichte der beteekenis van 't werkwoord onbetrouwbaar, of ten minste onvoldoende zijn.

De tweede strofe luidt als volgt:

Nāhan ³ tādhinya munggw ing watangan alunalun tanpēgat lot
 maganti |

¹ Men zou eer verwachten „op deze (volgende) wijze”, doch er staat bepaald nāhan, wat op 't voorafgaande wijst, niet nihan.

² Zulk een woord moet men in gedachte aanvullen.

³ Wederom nāhan, dat wegens 't volgende tādhinya, de voornaamsten, niet past. Doch dit kan een slordige spelling zijn van tādinya, de eersten.

taṇḍa mwaṅ gusti wadwā haji muwah ikang amwaṅ tuhan ring
 Yawābāp |
 mukya'ng munggw ing wijil pingkalih adhikabhayangkāryy apin-
 tāpupul sōk |
 lor ning dwāre dalēm nggwanya kidul ika parakṣatriya mwaṅ
 bhujangga || 2 ||

D. i. „Zoo dan zijn de voornaamsten ¹ in de Paseban op de Alun-alun zonder ophouden voortdurend afwisselend; officieren en aanvoerders der koninklijke troepen en die den Heer van Java troepsgewijs bewaken; de voornaamsten, die aan den tweeden uitgang, uiterst vrees inboezemende, in menigte afzonderlijk bijeengeschaard, hebben hun plaats ten Noorden van de paleispoort; ten Zuiden de Kṣatriya's en geleerden.”

Verder leest men :

Ngkāneng bāyabya ri paçcima midēr umāreng Mrtyudeça yaçākweh |
 sarsōk de sang sumantry amawa pinutuha ring wirabhṛtyān panangkil |
 anyat kannah kidul pāntaran ika lawangan maṇḍapa mwaṅ grhākweh |
 sarsōk de bhṛtya sang Çri-nṛpati ri Paguhan nityakāla'n pasewa || 3 ||

D. i. „In 't Noordwest ten Westen, rondgaande tot aan 't Zuiden zijn veel gebouwen, vol bezet door de Mantri's in functie ², de Seniores (hoogsten in rang) onder de dienaren van den Held (d. i. de Vorst), die hun opwachting maken. Anderen hebben hun plaats Zuid, op eenigen afstand ervan portieken (?), Pëndopo's en huizen, in menigte, stikvol van dienaren van Z. Hoogheid den vorst van Paguhan, die te allen tijde hun opwachting maken.”

Nu de laatste strofe :

Ngkāne jro ning wijil pingkalih arēja natarnyāratālwātiçobha |
 sōk weçma mwaṅ witānābhinawa mapupulan ³ sang manangkil
 mareng jro |
 wetan tekang grhānopama wangunan ikāçry āruhur sopacāra |
 nggwan Çri-Nātha'n paweh sewa ring umarēk umunggw ing witānā-
 prameya || 4 ||

D. i. „Binnen den tweeden uitgang prijkt het effen, ruime, zeer schoone voorplein, (met) veel gebouwen en verrukkelijk mooie overdekte zitplaatsen ⁴; (hier) verzamelen zich degenen die naar binnen

¹ Of men leze tā dinya, de eersten.

² Deze vertolking van amawa is slechts een gissing.

³ Foutief in den tekst papupulan.

⁴ Dit moet hier bedoeld zijn; dus z. v. a. „bangsal witāna”, en niet verhemelte alleen.

hun opwachting gaan maken. Oostelijk is 't gebouw van weergaloozen bouwtrant, prachtig, hoog, met sieraden, waar Z. Maj. de Vorst, audientie geeft, in 't onvergelykelijke overdekte paviljoen, aan degenen die eerbiedig naderen."

X.

Deze Zang bestaat grootendeels uit een opsomming van personen, die een of andere waardigheid bekleeden. Verscheidene van die titels zijn op Java nog in gebruik of althans bekend, zoodat ik ze niet door Nederlandsche termen vervangen heb, voor welke laatste wij trouwens geen gelijkwaardige uitdrukkingen bezitten. Eenige waardigheden zijn thans niet meer bekend, en daar de woordenboeken geen hulp boden, heb ik mij meer dan mij lief is, met gissingen moeten behelpen.

Wat de verzen aangaat, deze behooren tot de klasse Dhrti; de bijzondere naam is onbekend. De maat heeft groote overeenkomst met het Harinapluta, in een Indisch werk over verskunst vermeld, maar is toch niet geheel gelijk. Ze heeft, evenals nog andere Oudjavaansche maten, het voorkomen van samengesteld te zijn uit de eerste twaalf voeten van Ārdūlawikrīḍita tot aan de caesuur, vermeerderd met een verlengstuk. Hetzelfde karakter heeft de maat van Zang VIII, die in Oudjavaansche gedichten meermalen wordt aangetroffen. Doch 't verlengstuk is daar langer dan in VIII.

De eerste strofe geeft het volgende te lezen:

Warṇṇan warṇṇa ni sang manangkil irikang witāna satata |
mantri wr̥ddha parāryya len parapasangguban sakaparēk |
mwang sang pañca ri Wilwatikta mapagēh dēmung kanuruhan |
tansah rangga tumēnggung utama ni sang marēk wēki pēnuh || 1 |

D. i. „Wij zullen de hoedanigheid beschrijven van hen die geregeld in de Bangsal Witana hun opwachting maken: de Mantri Sēpuh, de Ārya's en de Pasangguhans¹ van den eersten rang; en de vertrouwde Vijfmannen van Wilwatikta (Majapahit), de Dēmungs, Kanuruhans; onmiddellijk daarop volgen de Rangga's, Tumēnggungs, (dat) zijn de hoogsten die in grooten getale den troon naderen."

In de tweede strofe gaat het aldus voort:

Kweh ning weça puri kamantryan ing amātya ring sanāgara |

¹ Welke voorname waardigheidsbekleeders dezen titel dragen, kan ik niet eens raden.

don ing bhāṣa parāpatih paradēmung sakala n-apupul |
 anghing sang juru ning watēk pangalasan mahīngan apagēh |
 pañca kweh nira mantry anindita rumakṣa kāryya ri dalēm || 2 |

Hierin is veel raadselachtigs. Vooreerst stuiten we op weṣa puri. De gewone beteekenis van weṣa (Skr. betere spelling: weṣa) is „kleedij, kostuum“. Ik vermoed dat „weṣa puri“ een elliptische uitdrukking is voor iemand die met een ambt bekleed is. Voorts is het zinverband zeer onduidelijk. Niet dan gissenderwijze en onder alle voorbehoud, geef ik van de strofe deze vertaling:

„De menigte van beambten van 't hof van de Kamantrēns der koninklijke raden in de geheele stad, de Patihs en de Dēmungs, alle die zich verzameld hebben, zijn er met doel om hun woord te doen ¹; slechts ² de hoofden van de schare der Pangalasaus bewijzen trouw te zijn. Vijf is 't aantal der Mantri's zonder blaam, die op de aangelegenheden in 't paleis passen.“

In de eerste strofe was er sprake van de Vijfmannen in de hoofdstad. Kwalijk zijn deze te vereenzelvigen met de vijf Mantri's in den vierden regel.

Dēmung is als titel van een voornaam beambte in vroeger tijd nog op Java bekend. Vgl. Kawi-Bal. Wdb. van v. d. Tuuk, D. II, 526.

Kanuruhan uit Oudjav. geschriften bekend; een bijvorm is „kaṇḍuruhan“, in 't Maleisch overgenomen.

De derde strofe heeft:

Ndan sang kṣatriya len bhujangga rēsi wipra yapwan umarēk |
 ngkānc hēb ning aṣoka munggw i hiring ing witāua mangadēg |
 dharmmadhyakṣa kalih lawan sang upapatti saptādulur |
 sang tuhw āryya lēkas nirān pangaran āryya yukti satirun || 3 ||

D. i. „En de Kṣatriya's en geleerden, Rṣi's ³, brahmanen, wanneer zij den troon naderen, staan in de schaduw van den Aṣoka-boom naast de Bangsal Witana; de twee voorzitters der rechtbank en de zeven assessoren; zij, die in hun gedragingen in waarheid zoo edel (ārya) zijn, dat zij te recht navolgenswaardige Ārya's zijn.“

¹ De vertaling niet geheel zeker. Don ing bhāṣa, letterlijk: doel, van de (beleefde) taal.

² Bedoeld, als ik het wel begrijp: alleen de hoofden, niet de geheele troep, betuigen onwankelbare trouw aan den Koning.

³ Dit woord is hier niet in den eigenlijken zin gebruikt; misschien z. v. a. groote geleerden, of als heiligen te vereeren personen.

XI.

De maat van dezen Zang is van de klasse Wikṛti, en bestaat uit een verbinding van de eerste 12 voeten van 't Čārdūlawikṛḍita-metrum en een verlengstuk, evenals de maat van VIII en XI, maar 't aantal der toegevoegde voeten verschilt in de drie Zangen.

De eerste strofe luidt:

Nā lwir sang marēk ing witāna pinake dalēm inapi rinangga
gobhita |
ring jro pūrwwa sake wijil pisan adoh piningit ikang umañjinge
dalēm | -
ndan sang Čri-nṛpati Singhawarddhana kidul saha yugala saputra-
putrikā |
lor sang Čri-Kṛtawarddhaneçwara bangun surapada tiga tang purā-
pupul || 1 ||

D. i. „Zoodanig zijn degenen die den troon naderen in de Bangsal Witana, bestemd voor den Vorst, fraai gevormd en versierd, van binnen. Zuidelijk van den eersten uitgang, wordt op zekeren afstand verboden 't hof binnen te gaan. ¹ Dan in 't Zuiden is ('t verblijf van) Z. Hoogh. Singhawarddhana met zijn gade, zoon en dochter; Noordelijk is ('t verblijf van) Z. Hoogh. Kṛtawarddhaneçwara. De drie paleizen te zamen lijken Hemelwoningen,“

Z. Hoogh. Singhawarddhana hebben wij in Zang VI leeren kennen als den gemaal van H. Hoogh. van Pajang en zelf Heer van Paguhan. Kṛtawarddhaneçwara is de vader van Hayam Wuruk en de man van H. Hoogh. van Kahuripan.

De tweede strofe bevat een beschrijving van de schoonheid der gebouwen.

Sakweh ning gr̥ha nora tanpasaka mokirukiran apēñēd winarṇana |
mwang tekang batur açmawiṣṭaka ² mirah winētuwinētu pinik
rinūpaka |
ñjrah tekang wijil ing kulāla pinakottama ni hatēp ikang gr̥hādhika |
tañjung keçara campakādi nikang kusuma caracarāñjrah ing natar || 2 ||

D. i. „Al de huizen zijn voorzien van zuilen met beeldhouwwerk,

¹ D. i. als ik het wel begrijp: is er een ruimte die onbevoegden niet mogen betreden om 't paleis binnen te gaan.

² Een fout, hetzij van een afschrijver of van den dichter zelve, voor iṣṭaka Dit kan er oorspronkelijk evenwz niet gestaan hebben; mogelijk een onjuist gespeld hiṣṭaka, Skr. iṣṭakā.

sierlijk geschilderd, en de Batur van rooden baksteen is — — ¹ met figuren; overal ziet men de voortbrengselen van pottenbakkers dienende voor de toppen van de daken der voornamen huizen. Mimususbloemen, Keçara's ², Campaka's en andere bloemen van allerlei soort zijn overal verspreid op het voorplein."

XII.

Deze Zang, in Çārdūlawikrīḍita-maat bevat een beschrijving, of liever een opsomming, van woningen van aanzienlijken in de stad. Warṇṇan tingkah ikang pikandēl atatā tūt kaṇṭa ning nāgara | wetan sang dwija Çaiwa mukya sira dang hyang Brahmarājādhika | ngkāneng dakṣiṇa Boddha mukya ng anawung sang kāka Rēṅgkannadī | kulwan kṣatriya mantri punggawa sagotra Çri-narendrādhīpa || 1 ||

D. i. "Wij zullen den staat beschrijven van de omgeving langs de zijden van de stad. Oostelijk (wonen) de Çiwaïetische brahmanen, van wie de Hoogerwaarde Brahmarāja ³ de voornaamste is; in 't Zuiden de Buddhisten; de voornaamste van den Saṅgha (Congregatie) is de Sthawira ⁴ Rēṅgkannadī ⁵; Westelijk de Kṣatriya's, Mantri's, Punggawa's en verwanten van Z. Maj. den Soeverein."

In de tweede strofe gaat het aldus voort:

Wetan (n)dan mahēlēt lēbuh pura narendreng Wēṅgkēr atyadbhuta | sāksāt Indra lawan Çaci nṛpati lāwan sang narendreng Daha | sang nātheng Matuhan narendra ri Lasēm munggw ing dalēm tan kasah |

kannah dakṣiṇa tan madoh kamēgētan sang nātha çobhāhalēp || 2 ||

D. i. "Voorts ten Oosten met het Plein er tusschen is het wonder-schoone paleis van den vorst van Wēṅgkēr; te vergelijken met Indra en Çaci is de(ze) vorst met de vorstin van Daha. De heerscher van Matahun (en) de vorstin van Lasēm hebben hun plaats in 't onmiddellijk grenzende Hof; Zuidelijk, niet ver af, is gelegen de aanzienlijke huizing ⁶, prachtig schoone, van den vorst."

¹ De woorden winētuwētu pinik versta ik niet.

² Keçara is in 't Skr. benaming van verschillende bloemen: Rottleria, Mesua en Mimusus Elengi.

³ Of, mogelijk, Brahmarājādhika. Doch van elders is alleen een naam als Brahmarāja bekend, zoodat adhika, voornaamste, hier een stoplap is. Is adhika een verkeerde spelling van ādika, dan luidt de vertaling: „Brahmarāja enz. de voornaamsten zijn”.

⁴ D. i. Senior, dus eigenlijk hetzelfde als Presbyter.

⁵ Dezen zonderlingen naam weet ik niet te verklaren.

⁶ Kamēgētan is „de woning van een aanzienlijke, notabele”.

7^e Volgr. IX.

De vorst van Wëngkër en zijne gemalin kennen wij uit Zang IV en de Pararaton, als de aangetrouwde Oom en eigen Tante van Hayam Wuruk. De vorst van Matahun en zijne vrouw, vorstin van Lasëm, zijn vermeld in Zang VI.

Nu de derde strofe:

Ngkāneng utara lor sakeng pēkēn agōng kuww ahalēp çobhita |
sang sāksāt ari de nareçwara ri Wëngkër sang makuww āpagēh |
satyāsīh ri narendra dhīra nipuneng nīty āpatih ring Daha |
khyāting rāt mangaran bhaṭāra narapaty angde halēp ning prajā || 3 ||

D. i. „In 't Noorden, noord van de Groote Markt, is een aller-fraaist verblijf; hij, die als een ware jongere broeder is van den vorst van Wëngkër, is degene die daar vast zijn intrek neemt: oprecht den Vorst genegen, moedig, knap in de staatkunde, als Patih van Daha, in den lande bekend onder den naam van Bhaṭāra Narapati, die 't heil des volks bevordert.”

Voor kuwu hier wist ik geen geschikte uitdrukking ter vertaling. In 't bijzondere geval van den Patih van Daha, zou men geneigd zijn 't woord weer te geven met wat tegenwoordig in 't Javaansch heet Pondok, want de Patih van Daha zal toch wel slechts tijdelijk in de rijkshoofdstad vertoefd hebben. Maar in de volgende strofe heet ook het verblijf van Gajah mada een kuwu. De beste vertaling zal dus wel wezen 't Fransche „hôtel”.

Over Gajah mada wordt in strofe 4 uitgebreid.

Wetan lor kuwu sang Gajah-mada patih ring Tiktawilwādhika |
mantri wira wicakṣaneng naya matanggwan satya bhakty aprabhu |
wāgmī wāk apadu sārjawopasama dhīrotsāha ¹ tan lālana |
rājādhyakṣa rumakṣa ri sthiti narendrāu cakrawarttīng jagat || 4 ||

D. i. „Noordoost is het verblijf van Gajahmada, Patih van Majapahit ²: den Mantri dapper, wijs in beleid, betrouwbaar, oprecht onderdanig jegens den Koning, welsprekend in pleitrede, rechtschapen, bezadigd, standvastig, wakker, voortvarend, Rijksfiscaal, die zorg draagt voor (de handhaving der) verordeningen van den Koning als wereldbeheerscher.”

De vijfde strophe luidt:

Nda ngkāne kidul ing puri kuwu kadharmmādhyakṣan arddhāhalēp |
wetan rakwa kaçaiwan utama kaboddhan ³ kulwan açry ātātā |

¹ In den tekst foutief dhīhotsāha.

² Adhika, superieur, is in de vertaling uitgelaten, daar niet duidelijk is of het op den persoon slaat of een nietszeggend epitheton is van Majapahit.

³ In den tekst verkeerdelijk ā voor an.

tan warṇṇan kuwu sang sumantry adhika len sang parakṣatriya |
de ning kweh nira bheda ri sakuwu ¹ kuww angde halēp ning pura || 5 ||

D. i. »En ten Zuiden van 't paleis des Konings is het zeer schoone verblijf van den Dharmādhyakṣa ²; ten Oosten daarvan is een uitstekend Āiwaïetisch heiligdom; ten Westen een prachtige Buddhistische tempel. Wij zullen niet beschrijven het verblijf van den voornaamsten Mantri en de Kṣatriya's. De groote verscheidenheid in de verschillende verblijven is een sieraad van de stad.»

De beschrijving van de hoofdstad wordt besloten met de volgende verzen :

Lwir ccaṇḍrāraṇa tekanang pura ri Tikta-ṣṛiphālānopama |
tejāṅgḡh nikanang kara sakuwukuww akweh madudwan halēp |
lwir ttārāgraha tekauang nāgara ṣeṣa nneka ³ mukya ng Daha |
mwang nūṣāntara sarwwa maṇḍalika ⁴ rāṣṭrāṅgāṣṭrayākweh marēk || 6 ||

D. i. »Gelijk de Maan en de Zon is de onvergelykelijke stad Tikta-ṣṛiphala ⁵; schitterend de plaats innemende van hun (der Zon en Maan) stralen, zijn de vele onderscheiden verblijven, die ieder hun verschillend schoon hebben. Gelijk planeten zijn de vele overige steden met Daha aan 't hoofd, en de andere eilanden, alle vasalstaten, welke in menigte steun zoekende hun opwachting maken.»

Hiermede is de beschrijving van Majapahit, zooals het was in den tijd van Hayam Wuruk, ten einde. In de twee volgende Zangen geeft de dichter een opsomming van de wingewesten in den Indischen Archipel en op 't Maleische schiereiland, welke aan 't gezag van 't rijk van Majapahit onderworpen waren. Vermits van die Zangen reeds vroeger een vertaling verschenen is, welke tot belangrijke opmerkingen van den Heer Rouffaer aanleiding heeft gegeven, kan ik hier volstaan met naar hetgeen over die buitenbezittingen van 't Javaansche rijk geschreven is, te verwijzen.

Zang XV.

Na in de twee voorgaande Zangen de onderhoorigheden van Majapahit opgesomd te hebben, vermeldt de dichter de landen

¹ Zoo leze men in stede van tuwu in den tekst.

² D. i. Voorzitter van 't gerechtshof.

³ De verdubbeling dient om de voorgaande lettergreep lang te maken. Om de caesuur die achter ṣa valt niet in 't midden van een woord te doen vallen, heeft de dichter, denk ik, vermeden ṣeṣāneka te schrijven.

⁴ Zoo leze men voor maṇḍhalitā.

⁵ Ṣṛiphala is een der vele namen van de vrucht van Aegle Marmelos, dus synoniem van wilwa (bilwa). Tikta-ṣṛiphala is een vertaling van Majapahit, bittere Aegle-Marmelosvrucht.

waarmede Hayam Wuruk vriendschappelijke betrekkingen onderhield. Deze Zang in de maat Çikharinī begint in dezer voege:

Nahan lwir ning deçāntara kacaya de Çri-narapati |
tuhun tang Syang ngkāyodhyapura kimutang Dharmmanagari |
Marutma mwan ring Rājapura nguniweh Singhanagari |
ri Cāmpā Kāmbojānyat i Yawana mitreka satata || 1 ||

D. i. „Dat zijn de andere landen (dan Java), die door Z. Maj. den Opperkoning beschermd ¹ worden. Doch Siam, waar Ayodhyā (ligt), alsook Dharmanagari, Martaban, Rājapura en Singhanagari (d. i. Singapur), Cāmpā, Kamboja en buitendien Yawana, dit zijn bestendige bondgenooten.”

De gewone Oudjavaansche vorm van Siam zal wel Syan geweest zijn; de ng in Syang ten gevolge van de volgende gutturaal. Ayodhyā is welbekend nog heden ten dage in de verbasterde uitspraak Ayuthia of Yuthia. Volgens Siameesche berichten werd deze stad tot hoofdstad verheven door den koning Ramathibodi, anders genaamd Phra Utong, die in 1344 aan de regeering kwam en zijn rijk als veroveraar machtig uitbreidde. De ligging van Dharmanagari is mij onbekend.

Marutma sluit zich aan bij Martaman, een ouderen vorm voor 't gewone Martaban; in de landstaal, het Talaing, heet de stad volgens Hobson—Jobson, §. v. Martaban: M ā t t a n a n. Rājapura is de hoofdstad van Kalingga. Omtrent Yawana verkeeren wij in onzekerheid. Zooals men weet, is Yawana in ouderen tijd een benaming voor de Grieken, doch later na de opkomst van den Islām, hebben de Indiërs het woord toegepast op de Mohammedanen. Indien de Javaansche dichter hetzelfde spraakgebruik volgde, moet hij een Mohammedaansch rijk bedoeld hebben. Nu stond Bengalen en een groot gedeelte van Noordelijk Indië in 't midden van de 14de eeuw onder een Mohammedaansch heerscher, namelijk Firuz Tughlak, koning van Delhi, die van 1351—1388 regeerde. Hij was dus een tijdgenoot van Hayam Wuruk, en het is zeer wel mogelijk dat tusschen beide vorsten vriendschappelijke betrekkingen bestonden.

In de tweede strofe wordt over Madura gesproken en dienaangaande een zeer merkwaardige bijzonderheid medegedeeld.

Kunang tekang bhūmī Madhura tatani lwir parapuri |
ri denyān tunggal mwan Yawadharani rakwekana dangū |

¹ Eigenlijk: onder zijne beschermende schaduw staande. Caya is Skr. chāyā, waarvan de beteekenis pālana, bescherming, in inheemsche bronnen wordt opgegeven.

samudrānanggun-bhūmi kēta Çakakālanya karēngö |
tēwēknya'n dady āpāntara sasiki tatwanya tan adoh || 2 ||

D. i. »Wat aangaat het land Madura, dit is niet te beschouwen als een vreemde staat, om reden het in 't verleden één was met 't land Java: naar luid der overlevering namelijk was 't Çakajaar 4—1, het tijdstip dat het een op zichzelf staand (eiland) werd op eenigen, niet verren afstand.»

De waarde van de hier medegedeelde overlevering kunnen wij niet beoordeelen: het ontbreekt ons daarvoor aan alle gegevens. Maar verrassend blijft het, dat men in den tijd des dichters kennis droeg of ten minste meende te dragen van een gebeurtenis ongeveer acht eeuwen vroeger voorgevallen. In 't jaarcijfer is de waarde van het tiental onzeker, doch 't eeuwcijsfer 4, en dit is 't voornaamste, staat vast. Ook weten wij met zekerheid, dat Java reeds in 't begin der 5de eeuw geheel onder Indischen invloed stond, zoodat er in de opteekening van zulk een belangrijke gebeurtenis als de afscheuring van Madura niets onwaarschijnljks ligt.

De 3de strofe heeft betrekking op de cijns door de onderhoorige eilanden aan den Soeverein.

Huwus rabdha ng dwipāntara sumiwi ri Çri-narapati |
paḍāsthity awwat pāhudhama (?) wijil angkēn pratimasa |
sake kotsāhan sang prabhu ri sakahaywanya n-iniwö |
bhujangga mwan mantrinutus umahalotpatti satata || 3 ||

D. i. »Nadat de andere eilanden Z. Maj. den Vorst gehuldigd hadden, brachten zij stipt de op elken termijn verschijnende cijns.¹ Wegens 't streven van den Vorst om de (algemeene) welvaart te bevorderen, werden Bhujangga's en Mantri's uitgezonden om geregeld de opbrengst te innen.»

De Bhujangga's zijn geleerden en geestelijken; een geschikt equivalent in 't Middelnederlandsch is 't woord »clerk«. De Mantri's hier bedoeld, zijn blijkbaar ambtenaren van 't burgerlijk bestuur, waarschijnlijk van verschillenden rang.

Zang XVI.

Deze Zang bevat een voortzetting van 't onmiddellijk voorafgaande, waarbij in meer bijzonderheden getreden wordt. Het eerste vers, in de maat Wilāsinī, luidt als volgt:

¹ Dit moet de beteekenis zijn van 't onverstaanbare pāhudhama; vermoedelijk een bedorven lezing, waarvoor ik geen geneesmiddel kan vinden.

Krama nika sang bhujangga n-umareng digantara daugū |
 hinilahilān swakāryya jagadōna tanswang alaha |
 wēnang ika yan pakon nrpatī sing parāna ta kunang |
 magēhakēnang Āiwāgama phalanya tanpanasara || 1 ||

D. i. „Het was regel voor de geleerde geestelijken (bhujangga's), die eertijds naar andere landen gingen, dat het hun niet geoorloofd was hun eigen zaken te drijven, waardoor het belang der wereld ten eerste zou lijden. Doch wel mochten zij, wanneer de vorsten het bevalen, overal, waar ook, heen gaan om 't Āiwaïsme te bevestigen, opdat het niet zou afdwalen.”

Kunang ika sang bhujangga Sugatabrateki karēngō |
 apituwin ajña hājy atana¹ sing sapārana nikā² |
 hinilahila sakulwan ikanang tanah Jawa kabeh |

taya ring usāna Boddha mara rakwa sambhawa tinūt || 2 ||

D. i. „Maar de geleerde geestelijken van de Buddhistische be-
 lijdenis, van hen luidt het verhaal dat zij volgens koninklijke
 bevelen verkort² waren (in hun vrijheid) om overal heen te gaan:
 't geheele Westen van Java was voor hen verboden (gebied), omdat
 er, naar het heet, in den ouden tijd geen Buddhisten waren.³”

Omtrent de feiten uit de geschiedenis, waarop de dichter 't door
 hem beweerde steunt, verkeeren wij geheel in 't duister. Zooveel
 is zeker, dat hij aangaande den bloeienden toestand van 't Bud-
 dhisme, juist in 't Westelijk gedeelte van Java, in vroeger eeuwen
 althans, onkundig was. Zonderling genoeg. Intusschen mag men wel
 aannemen, dat wat hij naar 't verleden plaatst, den feitelijken
 toestand in zijn eigen tijd weerspiegelt.

Tuhun ikanang digantara sawetan ing Yawadharā |
 i Gurun i Bāli mukya kawēnang parāna nikā |
 samaya nirang mahāmuni Bharadha rakwa ta mapagēh |
 lawan ika sang munindra Kuturan prakāṣa karēngō || 3 ||

D. i. „Maar de andere landen ten Oosten van Java: Gurun,
 Bali, enz., mochten zij bezoeken. De groote Wijze Bharadha deed
 zijn gelofte getrouw gestand, en de uitmuntende Wijze Kuturan,
 zooals algemeen bekend is.”

Over de twee hier vermelde geestelijke heeren, vindt men ook

¹ Met atana weet ik niets aan te vangen; ik veronderstel, dat men lezen moet atuna.

² Gedrukt paranantikā.

³ De zin der woorden sambhawa tinūt ontsnapt me; misschien: „zoover men kan nagaan”.

in andere bronnen 't een en ander opgeteekend. In KBWdb. II, 159, leest men dat Mpu Kuturan ¹ een oudere broeder was van Mpu Bradah (Bharadha), die op Bali leefde. Omtrent Bradah weet de Tjalon Arang, de titel van een tooverspreuk, waardoor men iets kan vernietigen en weder geheel herstellen, te vertellen, dat zekere heks, Tjalon Arang geheeten, die onder Er-Langga zou geleefd hebben en bij de Baliërs onder haar bijnaam Rangdèng Girah (Dirah of Djirah) bekend is, strijd gevoerd heeft met Mpu Bradah. ² Het is duidelijk, dat het vertelsel van dien strijd eerst in zwang kan gekomen zijn, toen Bradah reeds een legendarisch persoon geworden was. Wat Kuturan betreft, wordt door v. d. Tuuk (t. a. p.) uit een Pamëntjangan getiteld geschrift, aangehaald een zinsnede, luidende: paryangan pangastana sang Mpu Kuturan ing uni, waar nieuw aangekomen geestelijken logeeren. Blijkbaar is met parhyangan, heiligdom, bedoeld het klooster, waar reizende monniken tijdelijk huisvesting vonden. De uitdrukking „nieuw aangekomen“, wahu rawuh, is een vertaling van āgantuka (bhikṣu, Pāli bhikkhu) in tegenstelling van āwāsika, die in zijn eigen klooster verblijf houdt; het pangāsthāna van Mpu Kuturan is wat men in 't Sanskrit en Pāli noemt zijn āwāsa.

De taak, die Mpu Kuturan in opdracht had te vervullen, wordt uitvoeriger beschreven in de Usana Bali. Een gedeelte van hetgeen v. d. Tuuk (t. a. p.) daaruit aanhaalt, zij hier medegedeeld: Tēḍun sira Mpu Kuturan ring Majapahit, magawe pradeḥa ring Bali, katular saking Majapahit tingkah ing deḥa, magawe gagaḍuhan ring pradeḥan sang ratu Bali. Mungga ring rajapurana ³, ring praḥasti aciacion ing deḥa odalan deḥa, sma(?), ring caturjanma makanda kēnakēnane; d. i. „Mpu Kuturan kwam af uit Majapahit, stichtte ⁴ dessa's op Bali, naar 't voorbeeld van de wijze waarop in Majapahit de dessa's ingericht zijn; hij gaf leengronden uit in de dorpsgemeenten van den koning van Bali. Volgens den koninklijken giftbrief ⁵

¹ De titel Mpu, eig. Heer, is zeer gewoon bij namen van geestelijke heeren; men kan dien dus gevoegelijk vergelijken met „Dom“, bijv. in Dom Pitra, en ons „Dominé“.

² Zie KBWdb. I, 635.

³ In oudere spelling rājapūraṇa.

⁴ Misschien „om te stichten“, daar in de jongere taal van 't geschrift, het conjunctief-teeken verwaarloosd kan zijn.

⁵ Rājapūraṇa wordt in 't KBWdb. wel vermeld, maar niet verklaard. Mijne vertaling berust op de beteekenis „begiftigen“, welke Skr. pūrayati meermalen heeft.

moesten verschillende tinsen (of: contributies) opgebracht worden, en wel zoo, dat de vier kasten respectievelijk daartoe verplicht waren."

Uit de hier medegedeelde gegevens, in hun onderling verband beschouwd, is op te maken, dat Bharadha en Kuturan twee in hoog aanzien staande Buddhistische monniken waren, die niet alleen in geloofszaken hun werkzaamheid ontplooiden, maar ook belast waren met de inrichting op Bali van 't landelijk stelsel, zooals dat op Java bestond. Ten minste van Mpu Kuturan wordt dit getuigd. Als ik het wel begrijp, behelsde de koninklijke giftbrief de aanwijzing van gronden op Bali, welke ten bate der Buddhistische geestelijkheid werden afgestaan en waarmede dorpsgemeenten beleend werden tegen opbrengst van bepaalde tinsen door alle vier klassen der gemeentenaren.¹

Ter loops zij opgemerkt, dat het een anachronisme is, wanneer in de bovenvermelde Tjalon Arang Bradah in den tijd van Er-Langga gesteld wordt. Het komt meer voor, dat vermaarde heerschers met elkander verward worden.

Na deze uitweiding keeren wij terug tot het gedicht, waar de verdiensten der zendelingen in vage termen geroemd worden.

Karapa ni sang bhujangga tinitah lakwa rasika |
 ikang inutus mangułwan angawetan akrama huwus |
 saji saji ring lumakwakĕn i sājĕna sang narapati |
 sawiku sadā yan āngujar aweh rĕsĕp ing umulat || 4 ||

D. i. „De werkzaamheden van de geleerde geestelijken, die in last hadden er op uit te gaan, uitgezonden waren naar 't Westen en naar 't Oosten, hebben volkomen goeden voortgang gehad, door de voorkomendheid² dergenen, die al de bevelen des konings ten uitvoer brachten: als monniken, die altijd wanneer zij 't woord voeren, degenen, die hen zien, behagen inboezemen."

In deze regels ligt duidelijk opgesloten, dat de geestelijken op last des konings werden uitgezonden ter bevordering ook van politieke doeleinden. Men begreep in 't oude Majapahit, dat men onderworpen bevolkingen allereerst door zachtheid moet trachten te winnen: een navolgenswaardig voorbeeld ook nog in onzen tijd. Dat tegen weerspanningen met gestrengheid moet opgetreden worden,

¹ In 't oude Java en Bali zal, evenals in Indië, een deel der bevolking, het proletariaat zeker wel buiten elk kasteverband gestaan hebben en niet schotplichtig geweest zijn.

² Ik ben niet zeker van de juistheid dezer vertaling.

dat begreep men niet minder. Dit vernemen wij uit de nu volgende strofe :

Irika tang anyabhūmi kahēmban ing Yawapuri |
amatēhi sājña sang nṛpati kapwa satya ring ulah |
pituwi sing ājñalangghana dinon wiçirṇṇa sahana |
tēkap ikanang watēk jaladhimantry aneka suyaça || 5 ||

D. i. „Toen voegden zich de andere landen, die onder de voogdij van Java's hoofdstad stonden, naar de bevelen van den vorst, alle trouw van gedrag. Maar alwie de bevelen overtraden, werden beoorloogd en geheel en al verdelgd door de zeevoogden, van wie verscheidene zich beroemd maakten.”

Men ziet, dat hier sprake is van weerspannige eilandbewoners buiten Java. Om 't gezag te handhaven in 't wijduitgestrekte gebied, moeten de Javanen natuurlijk een machtige vloot gehad hebben.

Zang XVII.

In de versmaat Jagaddhita.

Sāmpun rabdha pagēh ny adēg nṛpati ri Yawadharani jayeng
digantara |
ngkāne Çriphalatiktanāgara sirān siniwi mulahakēn jagaddhita |
kirṇṇekang yaça kirtti dharmma ginawe nira'n anukani buddhi ning
para |
mantri wipra bhujangga sang sama wineh wibhawa tumut akirtti
ring jagat || 1 ||

D. i. „De regeering van den vorst over Javaland, dat de andere landen veroverd had, was nu wèl bevestigd; in de stad Çriphalatika troonde hij, waar hij streefde het heil der wereld te bevorderen. Verbreid was zijn roem en faam, en hij betrachtte gerechtigheid, waardoor hij 't gemoed van een ieder ¹ bevredigde. Staatsdienaren, priesters (of: Brahmanen), Bhujangga's, die alle rijk begiftigd werden, werden mede in de wereld beroemd.”

Verder lezen wij :

Göng ning wiryya wibhūti kagraha tēkap nṛpati tuhutuhūttama
prabhu |
lilā nora kasangçayān ira'n anamtami suka sakahaṛsa ning manah |
kanyā sing rahajöng ri Janggala lawan ri Kaçiri pinilih sasambhawa |
āstām tang kahañang sakeng parapurāsing arēja winawe dalēm puri || 2 ||

¹ Dit schijnt bedoeld met para, hoewel dit woord eigenlijk „een ander, een vreemde”, of zelfs „een vijand” beteekent.

D. i. „Groot is de macht en pracht, die de vorst bezat, in volle waarheid een hooge heerscher. Gerust en onbezorgd geeft hij zich over aan geneugten naar hartelust; alle schoone meisjes in Djanggala en in Kaḍiri werden uitgekozen, zooveel als mogelijk; en ook van de uit vreemde landen buitgemaakten, werden alle die mooi waren, in 't vrouwentimmer van 't paleis gebracht.”

De dichter vervolgt aldus:

Salwā ning Yawabhūmi tulya nagari sasiki ri pangadĕg narādhīpa |
mewwiwu ng jana deḡa tulya kuwu ning bala mangidĕri kaṇṭa
ning puri |

salwir ning paranūṣa tulya nika thāniwiṣaya pinahasukenaris |
lwir udyāna tikang wanātri sahananya jinajah ira tanpanangḡaya || 3 ||

D. i. „Het land Java lijkt, over zijn geheele uitgestrektheid, één enkele stad, onder de regeering van den Vorst; de bij duizenden en duizenden tellende landbevolkingen lijken kampen van troepen, die zich rondom de hoofdstad bewegen; al de andere eilanden (buitenbezittingen) lijken plattelandsgewesten, waaraan een behagelijk en rustig bestaan verzekerd is; als wandelparken zijn bosch en gebergte, die alle doorkruist worden zonder dat men eenig gevaar te duchten heeft.”

De vierde strofe luidt aldus:

Bāryyan māsa ri sāmpun ing ḡiḡirakāla sira mahasahas macangkrama |
wwantĕn thāny angaran ri Sima kidul i Jalagiri mangawetan ing
pura |

rāmyāpan papunagyan ing jagat i kāla ning sawung ika mogha
tanpĕgat |

mwang Wewe pikatan ri Caṇḍi lima lot paraparan ira tuṣṭa lālana || 4 ||

D. i. „Elke maand na 't einde van den kouden tijd, pleegt Hij op wandelingen rond te dwalen. Er is een dorp met name Sima, zuid van Djalagiri naar 't Oosten van de hoofdstad; levendig is het daar, wijl de menschen een gelofte volbrengen, ten tijde van onafgebroken feestvergaderingen; en Wewe Pikatan te Caṇḍi lima (de Vijf Tjandi's) bezoekt Hij gedurig blij van zin.”

De plaatsnamen in deze strofe is het mij niet gelukt te vinden; ze zijn zeker niet ver van Majapahit te zoeken. Evenmin is mij recht duidelijk, welk verband er tusschen 't afleggen van geloften en drukke feestvergaderingen bestaat. Ik veronderstel, dat er sprake is van een bedevaart, waarbij eene talrijke menigte samenstroomt en van de gelegenheid gebruik maakt om feest te vieren. De omstandigheid, dat die feestvergaderingen bij den berg Djalagiri plaats

hadden, herinnert aan 't meermalen in Buddhistische geschriften voorkomende *giraggasamajjo*, berg-feestvergadering ¹

Zeer zonderling is de plaatsnaam *Wewe pikatan*. Zou dit „lokeenden” beteekenen, zoodat wewe een oudere vorm ware van *bebek*? Maar, zoover als bekend, heeft wewe gansch andere beteekenissen, die echter in 't geheel niet passen bij *pikatan*.

Wij lezen verder:

Yan tan mangka mareng Phalah marēk i jōng hyang Acalapati
bhakti sādara |
pantēs yan panulus datēng ri Balitar mwan i Jimuri Çilāhrit
ālēngōng |
mukya ng Polaman ing Dahe kuwu ri lingga mara bangun ikā
lanenusī |
yan ring Janggala lot sabhā nṛpati ring Surabhaya manulus mare
Buwun || 5 ||

D. i. „Anders gaat hij naar Palah eerbiedig en nederig hulde brengende aan de voeten van den goddelijken Bergheer. ² Het is wel te begrijpen, dat hij zijn tocht dan voortzet naar Blitar, Djimur, in 't liefelijke Çilāhrit. ³ In Daha werd in de eerste plaats Polaman, de kuwu (kampement), de Lingga — — ⁴ steeds bezocht. Wanneer de Vorst in Djanggala is, houdt hij steeds hof te Surabaja, van waar hij de reis voortzet naar Buwun.”

Van de hier voorkomende plaatsnamen zijn eenige thans nog welbekend: Blitar en Surabaja, Ook Polaman is bekend als eigen-naam van een plaats in de residentie Surabaja, zooals men zien kan uit KBWdb. I, 264, waar ook vermeld staat, dat Wukir Polaman de titel is van een gedicht, dat de befaamde Jaya Katong na zijn val, kort vóór zijn dood, vervaardigde. Hetzelfde bericht de Pararaton, blz. 24. ⁵

Zoover ik heb kunnen nagaan, vindt men hier de oudste vermelding van Surabaja.

De dichter weidt nog verder uit over 's Konings reizen.

¹ Vgl. Hardy in Album Kern, blz. 61, vgg.

² Daar Acalapati, bergheer, synoniem is met Girindra, kan hier Çiwa bedoeld wezen.

³ Çilāhrit, dichtbegroeide berg, behoeft niet noodzakelijk als eigen-naam opgevat te worden.

⁴ Ik ben onzeker omtrent mara bangun ikā, ten einde die op te richten, maar dat past niet recht bij het onmiddellijk volgende.

⁵ Vgl. de aanteekening van Brandes aldaar, blz. 104.

Ring Çākākṣatisūryya sang prabhu mahas ri Pajang iniring ing
 sanāgara |
 ring Çākāṅganagāryyamā sira mare Lasēm ahawan i tīra ning
 pasir |
 ri dwārādrīpanendu panglěngěng ireng jaladhi kidul atūt wanālaris |
 ngkāneng Loḍaya len Tětō ri Siḍēman jinajah ira langōnya yēni-
 tung || 6 ||

D. i. „In 't Çakajaar 1275¹ = 1353 A. D. maakte de Heerscher een rondreis in Pajang, vergezeld door de gansche stad; in Çaka 1276 = 1354 A. D. ging hij naar Lasēm, den weg nemende langs 't zeestrand; in 1279² = 1354 A. D. vermeide hij zich op den zuidelijken Oceaan, de reis voortzettende langs de wouden; hij doorreisde Loḍaya en Tětō en Siḍēman, waarvan hij de schoonheden opnam.“

De ligging van Pajang, Lasēm, Loḍaya is bekend genoeg; van Tětō en Siḍēman is alleen te zeggen, dat ze niet ver van Loḍaya gezocht moeten worden.

Door de toevoeging van jaartallen heeft de dichter, naar alle waarschijnlijkheid, willen doen uitkomen, dat in tegenstelling tot de kleinere reisjes, in de voorgaande strofen door hem vermeld, deze grootere tochten het karakter droegen van tochten, met de noodige statie — zonderling uitgedrukt door de woorden „vergezeld door de gansche stad“ —, en gewichtige staatsgebeurtenissen waren. Nog duidelijker komt dit uit in de volgende strofe:

Nḍān ring Çāka çaçāṅkanāgarawi Bhādrapadamasa ri tāmbwang
 ing wulan |
 sang Çrī-rāja sanāgarān mahasahas ri Lamajang angitung saken-
 drian |
 sakweh Çrī-Yawarāja sapriya muwah tumuti haḡi sabhṛtya-wāhana |
 mantri taṇḍa sa Wilwatikta nguniweh wiku haḡi kawirāja mang-
 dulur || 7 ||

D. i. „Daarna in 't Çakajaar 1281 (= 1359 A. D.), in de maand Bhādrapa (Augustus—September), bij wassende maan, maakte Z. Maj. de Koning een rondreis naar Lamajang, alles in den omtrek opnemende; alle hooge vorsten van Java met gemalinnen waren mede met den Vorst, met dienaren en wagens; hoogere en lagere

¹ Ti kan hier niet anders aanduiden dan 7. Hoe de lettergreep aan deze beteekenis komt, is mij een raadsel; elders is dit ti nog niet aangetroffen.

² Pana, oor, heeft, gelijk elk ander woord van oor, de cijferwaarde van 2.

staatsbeambten van geheel Wilwatikta (Majapahit), alsook voorname monniken en dichter-vorsten waren in 't gevolg.»

Lamajang, voor 't meer gebruikelijke Lumajang, komt in 't gedicht nogmaals voor.

In de nu volgende strofe, vindt de dichter gelegenheid om over zichzelf te spreken, aldus:

Ngkān teking maparab Prapañca tumut anglëngëng angiringi jöng
nareçwara |
tan len sang kawi putra sang kawi samenaka dinulur ananmateng
mangö |
dharmmādhyaṅka kasogatan sira tēkap narapati sumilih ri sang
yayah |
sakweh sang wiku Boddha mangjuru paḍāngataturakēn ulah nireng
dangū || 8 ||

D. i. „Nu was daar ook bij de persoon ¹ Prapañca bijgenaamd, die mede met verrukking onderdanigst den Vorst vergezelde. Het kan niet anders of dichters en zonen van dichters zullen alle gaarne gevolgd worden door wiē in 't dichten behagen scheppen. ² Als superintendent van de Buddhistische gemeente aangesteld door den Koning, volgde hij zijn vader op, wiens handel en wandel indertijd al de leidende Buddhistische monniken tot voorbeeld van navolging namen.»

De schrijver treedt nu omtrent zichzelf nog in verdere bijzonderheden in de nu volgende strofe:

Ndān tingkah rakawī'n marēk ri haji dug raray atatur asewa tan
salah |
piurihnye hati rakwa milwa saparā ³ narapati'n amalar kasanmata |
nghing tapwan wruh apet langö pisan ingun tētēsa maminta gita
ring karas |
nā hetunya kawarṇṇa ⁴ deça sakamārggāngaran ika riuiñci tūt
hawan || 9 ||

D. i. „De dichter had de gewoonte, toen hij nog een knaap was,

¹ Het vnw. iki, deze, duidt aan, dat de schrijver over zichzelf spreekt. Het is een nederige uitdrukking, waarvan 't eigenaardige verloren zou gaan, wanneer men het verving door „ik”.

² In vrij dubbelzinnige bewoordingen geeft Prapañca m. i. te kennen, dat hij uit een geslacht van dichters stammende, vanzelf dichterlijke aandrif gevoelt; hetgeen kwansuis tot verontschuldiging moet strekken, dat ook hij als dichter optreedt.

³ Saparā voor saparan.

⁴ Verbeterd uit kamārṇṇa, wat niets is.

voor den Koning te verschijnen en onderdanig zijne opwachting te maken, zonder missen. Het was zijn hartewensch den Vorst overal waar hij ging, te mogen vergezellen, hetgeen hem gelukkig werd toegestaan; maar hij wist nog volstrekt niet schoone tafereelen te bedenken, die men zorgen moet te doen uitkomen, wanneer men gedichten te boek stelt. Daarom zijn de streken, zoover als ze bereisd zijn, beschreven, dat wil zeggen, geregeld naar den gevolgden weg, afzonderlijk opgeteekend." ¹

Nu begint het relaas van de bezochte streken.

Tambe ning kahawan winarṇṇa ri Japan kuṭikuṭi hana caṇḍi sāk
rēbah |

wetan tang Tēbu Pāṇḍawādri Daluwang Babala muwah i Kañci
tan madoh |

len tekang kuṭi Ratnapangkaja muwah kuṭi Haji kuṭi Pangkajā-
dulur |

Pañjrak-maṇḍala len ri Pongging i Jingan Kuwu hañar i samīpa
ning hawan || 10 ||

D. i. „De eerste plaats van 't bereisde gebied, welke beschreven wordt, is Djapan: tal van monnikskluizen en sommige Tjandi's geheel in verval; ten Oosten Tēbu ², Pāṇḍawādri ³, Daluwang ⁴ en niet ver daar vandaan Kañci. ⁵ Voorts de kluis Ratnapangkaja (Lotus van edelsteen), en de Koningskluis, benevens de kluis Pangkaja (Lotuskluis), Pañjrak-maṇḍala ⁶ en Pongging, Djingan ⁷, Kuwu hañar (Nieuwkamp), dicht bij den weg.”

De lijst gaat voort als volgt:

Prāpteng dharma ring Pañcaçāra tumuluy ḍatēng i Kapulungan
sirāmēgil |

ndān lampah rakawi'n lumāryy amēgil ing Waru ri Hēring i tira
tan madoh |

anggānggēhnya tēkap bhaṭāra kuṭi ring Suraya pagēh mara cinārccakēn |

¹ Met andere woorden: de plaatsen en merkwaardigheden onder weg worden in den vorm van een lijst opgesomd.

² Onzeker of het hier een plaatsnaam is, dan wel „suikerriet”.

³ D. i. Pāṇḍawa-berg, naar 't voorbeeld van Pāṇḍawaparwata bij 't oude Rājagṛha in Magadha, bekend uit de Buddha-legende.

⁴ Als appellatief schors, papier uit schors, en priestertermuts.

⁵ Beter gespeld Kāñci; ook dit is de naam van een bekende stad in Zuidelijk Indië, ook Kāncipura geheeten, d. i. Conjewaram.

⁶ D. i. Kring der rondreizende muzikanten of smidsknechts; misschien een gereserveerd gebied of kampong van als Zigeuners levende lieden.

⁷ In de Pararaton 31, 1, heet de plaats Jingga.

nghing rakwa'n kasēlang mulih amogha matutur atisambhrameng
mangö || 11 ||

D. i. „Hij kwam aan bij den graftempel te Pañcaçāra ¹; verder kwam hij te Kapulungan ², waar hij overnachtte. Daarop zette de dichter zijn tocht voort, overnachtte in Waru, in Hering, in Tira, niet ver van daar. ³ Hij is eenigszins verwant met den heer van de kluis te Suraya, hetgeen bij bespreking vast werd uitgemaakt. En zoo kwam het, dat hij een poos verwijlde, alvorens huiswaarts te keeren; doch weldra bedacht hij zich en ging hij met grooten ijver aan 't dichten.”

De uitdrukking „bhaṭāra kuṭi” is eenigszins bevreemdend, daar „bhaṭāra” een zeer hoge titel is. Het kan zijn, dat die verre verwant van den dichter, om een of andere reden een persoon van gewicht was, een HoogEerwaarde kluizenaar.

Anggāngēh, beter angganggēh gespeld, want het bestaat uit anggē + anggēh, een voorbeeld van stam-reduplicatie volgens den regel, dat daarbij in 't eerste lid de medeklinker van den uitgang vervalt; bijv. kaywan wordt bij reduplicatie kaywa-kaywan.

H. KERN.

¹ Onjuiste spelling voor Pañcasāra, de vijf hoofdbestanddeelen, enz.

² Deze plaats komt tweemaal voor in de merkwaardige oorkonde van Kṛtarājasa (als Prins: Raden Wijaya), medegedeeld door Brandes in Pararaton, blz. 79, 82.

³ Wellicht is bedoeld: „niet ver van 't strand.

NASCHRIFT. Het woord gimbar in Zang VIII, 3 is zeker wel hetzelfde als Sund. gimbar, maar in gewijzigde beteekenis, zoo iets als „ruim”.

H. K.